

ПРИКАЗ КАО ПРАВНОКЊИЖЕВНИ РОД — ДВА ОПРЕЧНА ВИЂЕЊА — Утук на утук Андрије Гамса и Љиљане Ђуровић

Одговором (1) на мој приказ њихове књиге „Увод у грађанско право” (2) аутори (3) су постигли бар троје. Увећали су употребљивост своје књиге јер су у одговору обавили понешто од онога што је ваљало обавити већ у књизи (објаснивши, исправивши, допунивши, примеривши сада нешто од онога што нису тада). Промовисали су своје виђење приказа и реплике као литерарног рода, као и своја правила академског стандарда, како га они виде када је реч о приказу и реплици. Оставили су, за науку неважно, али биографски релевантно сведочанство о себи као о личностима које добро не подносе критику. Прво од тога ме радује, јер је приказ, дакле, био од користи пошто ће и одговор и приказ убудуће (а бар до следећег издања) представљати саставни део при читању књиге. Другог и трећег боље да није, пошто су тиме само изгубили и аутори и наша бранша.

I. Шта су разјаснили? — 1. *Три године касније, све је било јасније...* — Аутори прво тврде (на стр. 703) да не стоји замерка да је претходно издање (из 1991) било неажурно, да би одмах затим (у фусноти 1) објаснили зашто је било неажурно. Ова контрадикција не смета да буде јасно да је неажурност ипак постојала, само што аутори сматрају да је разлози наведени у фусноти оправдавају. Читаоцима који су — у условима знатних друштвених и правних промена — под фирмом измењеног и допуњеног издања (коју је

(1) Анали Правног факултета у Београду, 6, 1994., стр. 703 и д.

(2) Анали Правног факултета у Београду, 3-4, 1994., стр. 454 и д.

(3) Коаутори — ако не грешим, јер формула 'Гамс „у сарадњи” са Ђуровић' (у старијим издањима) одн. 'Гамс „са” Ђуровић' (у новијим) не одаје природу везе. Када је „Ficus” (из Ајдовшчине) своје воћне сокове рекламирао слоганом „у сарадњи с природом”, карактер те заједнице био ми је јасан. Код научног дела ни „у сарадњи”, ни „са” не опредељују јасно ауторски допринос. Јасно је да се у нашем случају не ради о оној, на западу распрострањеној сарадњи са асистентима који, аргатујући за професора, окончавају свој статус у предговору или фусноти, уз срдчану захвалност професорову (што је као облик експлоатације описао С. *Wright Mills* у „Белом оковратнику”): кооперант је у овој професорској заједници ипак на корицама и покорици, мада умањено представљен. Али, извесно је и да сарадник не представља аутора истага ранга, јер тада би свежа била „и” (као нпр. код Aubry et Rau, Rossel et Mentha), а не „са”. Али — шта онда представља? Једном давно у једном давнашњем издању речено је у предговору у чему се за то издање састојао допринос сарадника. Можда је легитимно очекивати да ће читалац актуелно издање читати држећи у крилу и свих шеснаест претходних не би ли по (несигурној) аналогији са једним од њих наслутио сада важеће границе патернитета „са”радника (ако уопште успе да разазна за сваку књигу којем издању припада пошто је бивало и издања без икакве ознаке које је по реду). И онај ко стоји иза „са” има право — ако је аутор — да се зна шта је његово, а богме и читаоца. Формула „са/у сарадњи” оставља га без јасно дефинисаног ауторског удела, па се не зна ни да ли обоје на равне части учествују у слави, као и у одговорности.

ауторима, биће, издавач натурао) залуд ишчитали неизмењено и недопуњено неажурно издање — свакако ће бити велика утеха што су им писци то објаснили сада, три године после појаве књиге, уместо да су такав карактер издања ставили до знања тада у предговору, а клонили се обећавајуће формуле о измењености и допуњености књиге. Нарочито се морао обрадовати онај купац који је већ поседовао раније издање, када је — наведен и заведен декларацијом о измењеном и допуњеном издању — добио само другачије корице од оних које је већ имао, као и нешто мање Маркових цитата, чије је елиминисање ауторски тим, како сада наводи (стр. 703), сматрао најургентнијом од свих интервенција могућих у кратком року. (Зашто, на пример, нису тада изменили део о врстама правних лица, када тврде /на стр. 706/ да ту већ све произлази из закона, да је уочљиво иоле пажљивом читаоцу, и да је било суштински садржано већ и у претходним издањима, па је онда ваљда бар то могло да се изведе у најкраћем року; утолико пре што је и најмлађи релевантан пропис већ тада био стар неколико година). Необзнањени договор са издавачем, на који се писци позивају као да је у најмању руку договор у корист трећег, а не супротно томе — слаба је сада утеха читаоцу, а нарочито купцу књиге, за шта би аутори баш као цивилисти морали имати разумевања.

2. *Поднаслов који несћаје и видовитости као обавезан део читалачке ојреме...* — То што је књига својевремено, а ничим објашњено, остала без једног дела својег наслова („Општи део грађанског права“) аутори су сада објаснили (стр. 703) својом видовитошћу да ћу ја низ година потом протумачити однос између увода у грађанско право и општег дела грађанског права. С обзиром на такво објашњење вероватно је онда да су и у приказаном издању тако безбрижно оставили толико тога нејасним, нетачним, непотпуним, неажурним и непримерним, јер су знали да ћу се ја тиме позабавити у приказу. Свакако су се уздали и у то да су и читаоци једнако тако видовити, као они што су, јер читаоци којима су пружили све те нејасности, нетачности, непотпуности, недоречености, неажурности и непримерности, само ако су доиста били видовити, благовремено су се претплатили на „Анале“ да би добили попис тих некоректности. Аутори као да би своју књигу да рекламирају као књигу са урачунагим ризиком: као књигу коју читалац набавља уз ризик сопствене невидовитости.

3. *Већ смо — њек ћемо — ево, сада смо...* — Мада прво тврде да је потпуно неоснована моја примедба да читалац неће бити поуздано оријентисан по питању да ли је наше право социјалистичко или капиталистичко, ни у погледу последица које они на то надовезују (стр. 704), да би одмах затим (у првом наредном пасусу) обећали читаоцима да ће у следећем издању то извести на чистац, та контрадикторност ипак није сметња јер су излагањем које се

налази између та два места већ сада разјаснили ту, у самој књизи нерешену дилему. Овај удбеник је готово незамислив без економизма његовог/их аутора, па без опредељења типа друштвено-економске структуре он за читаоца остаје недокончана прича, једноставно не може да функционише. Свесни тога да се не ради о недоречености у некој периферној ствари, но у једној за књигу, таква каква она јесте, средишњој, аутори су већ у реплици прионули на тај посао, мада закриљујући његово обављање духовитостима. До потпуне читаочеве среће остаје још да у следећем издању и на оним местима где изводе разне правне консеквенце из одређеног типа уређења и економске структуре такође кажу шта од тога важи а шта не важи код нас.

4. *Идеологија као судбина (цивилисте)...* — У приказу рекох: пошто су у том издању употребом перфект-формуле раније исказе преbacили у прошлост (уместо: наше право је социјалистичко — наше право је било социјалистичко, и сл.), остала је да зјапи информациона празнина о садашњости нашега права. У реплици су то представили као да им замерам што су раније употребљавали изразе буржоаско, капиталистичко и социјалистичко, и што су право делили на буржоаско и социјалистичко, па бранећи се од те непостојеће замерке кажу да је „неоснована јер је та подела била општеприхваћена и идеолошки постављена” (стр. 703). Иако, дакле, путативна као одбрана, као исповест о партијности њихове цивилистике и прихватању онога што је „идеолошки постављено”, ова цртица је упутство читаоцу: да би се поуздано кретао књигом и полуњавао празнине које су аутори оставили, ваља претходно да се обавести о партијности аутора, као и о томе шта је све општеприхваћено и идеолошки постављено. Али упутство није поуздано, ако је неко некада и по неким питањима показивао непокорност а по другим покорност владајућем идеолошком ставу, а дилема је да ли се „као бивши партијац” (стр. 703) одриче сада и става (из Програма СК), да је наука сама себи судија, пошто је и тај став био идеолошки постављен, а више није. Копча са владајућом политиком, као карика која неће попустити, или хоће — али када?

Из удбеника смо имали прилике да видимо да аутори, када пишу о праву, гаје нехај према ономе што јесте и важи, а из реплике да ни када пишу о личностима немају намеру да ту било шта мењају. Док у праву важи пресумција: *quivis praesumitur bonus*, код мојих критичара важи оптимистичко уверење да свако има понеки леш у свом плакару, јер прво што из опреза ураде јесте да оцрне. Изостало је, а могло је деловати освежавајуће, да бар када се ради о личности, за промену прво утврде па тек потом тврде. Тако су ме сместили у, истина бројно, али не зато и добро друштво, тврђњом да се: „највећи број правника, међу њима вероватно и приказивач, за време Кардељевог самоуправног права клео у ’несвојинску’ концепцију друштвене својине, о замени грађанског права са самоуправним правом” (стр. 704). (Ово ’највећи број правни-

ка' свакако су — брижни за моја лична добра — навели као олакшавајућу околност). Не бих да им ускратим разочарање што — упркос „идеолошкој постављености” несвојинске концепције и самоуправнога права — као ни Гамс такође нисам учинио Кардељу, те упућујем на рад у којем сам се једино дотакао друштвене својине, а они нека не буду толико доследни у своме нехају па нека, за промену, учине изузетак и макар накнадно провере оно што су прво непроверено тврдили. (4)

Аутори немају тешкоћа са тиме како да у својој научничкој савести изађу на крај са чињеницом да у њиховом уџбеничком приказу историје нашег грађанског права нема, а храбро у реплици обећавају да ни убудуће неће бити (стр. 705), ни речи о ЗУР-у, мада је ЗУР био чињеница како у том развоју који приказују, тако и у њиховом уџбенику до овог издања. Уместо да га помену у приказу историје нашег права, и по заслуги оцене, они ЗУР великодушно уступају мојој „идеолошкој прошлости” (стр. 705). За разлику од једног од писаца, нисам се, једноставно, бавио темама којима би ЗУР био основа, као што је био његовим, а на једином месту где сам с њим дошао у додир не остаје утисак да сам се сусрео с нечим што би било моје. (5) ЗУР дакле није у том смислу ни био „моје право”, а то што по изричитој декларацији није сада ни њихово, не брише чињеницу да је пре био и да су излагања у уџбенику заснивали на њему чак и након што је престао да важи (зашто бар то нису изменили у 16. издању, пошто је ваљда бар то било могуће обавити у најкраћем року), те да им је у овом издању толико постао мрзак да одбијају да га убудуће и спомену (стр. 705), претварајући тиме празнину из садашњег издања у недостатак са гарантованом будућношћу.

5. Безнадежност̄ приказивачева и бесјомоћност̄ читлаочева...

— Из реплике је, надаље, јасно да у књизи има грешака, недоречености, непримерености, неажурности, али — рећи ће неодређено аутори (стр. 703) — само у „неким неважним детаљима”, као и да има непрецизности, али опет само у стварима „кад то” (sc. инсистирање на прецизности) „није битно или неопходно”. Ко би могао замерити ауторима што истичу да се неће освртати на своје грешке и непрецизности, на које је указао приказивач, кад се приказивачу као безнадежном случају ионако не може помоћи, будући да је његово инсистирање на прецизности од оне врсте која је „описана одавно не у правним већ у неким другим књигама” (стр. 703). Али, очигледно сматрају да су и други читаоци гадљиви на прецизност и да им је драже погрешно од исправног, јер — након што су им у књизи омогућили да уживају све такве погодности (непотпуности, неажурности итд.) — и сада прелазе преко

(4) Власнички односи у Југославији, Сплит, 1972.

(5) Одржај — упоредноправно, Београд, 1981, стр. 381, 386 и д.

њих, уместо да бар накнадно читаоцима пружи прилику да сами, на нивоу јасне свести, изаберу којих ће се њихових некоректности држати а којих не.

II. Како виде приказ и реплику као литерарни род, као и правила академског стандарда што за њега важе? — Будући да у закључку кажу за мој текст да „уопште није приказ” (стр. 707), и да на почетку реплике, и то на истом месту где ми спомињу фамилију, вапе за „академским стандардом” (стр. 703), посебну пажњу заслужује представа коју моји критичари негују о приказу и реплици као литерарном роду и о правилима академског стандарда која за њега важе. На делу су о томе демонстрирали следећа правила како се не суочити са неугодном истином.

1. *Што признаш да је тачно — обезвреди! Ако је оно што оспораваш очигледно, оспори важност очигледно!* — На почетку реплике нагласили су да се неће освртати ни на једну од својих грешака које је приказивач уочио због склоности ка неважним детаљима или инсистирајући на прецизности кад то није битно или неопходно (стр. 703). Када се са тиме упореди оно на шта су се осврнули, резултат је да су без тешкоће под генералну клаузулу о ирелевантном подвели, између осталог: законодавну надлежност федерације у стварном праву, упућивање на неважеће законе, примену правних правила из грађанског права прве Југославије, обичајно право као извор права, шта је регулисано у основном извору стварног права, трајање права, престарео попис литературе. Излази, такође, да је једино мени битно што су странице испунили неупотребљивим информацијама о стању грађанског права у бившим социјалистичким земљама (то су, кажу, грешке „које уопште нису важне ни за студенте ни за друге читаоце”, а своје нетачне опште тврдње о том стању одричу се сада као „обичне флоскуле”, стр. 704). (6) Узмимо зачас да је доиста небитно све што је погрешно или неажурно у књизи. Али нека аутори онда дају смислен

---

(6) Следеће директно питање (са стр. 705): „Питамо се једино колико је значајно... да ли се *активна* тестаментарна способност стиче са 15 или 16 година”, схватио сам као виц, само га нисам разумео. Схватим ли га као искрену запитаност, а не као још један вид миноризовања сопствених грешака, своју услужност свешту на то да ауторе упутим да радозналост задовоље код студената или код најближег адвоката (кратки правни савет — најнижа адвокатска тарифа), јер мој је посао да образујем студенте а не универзитетске наставнике, колеге из исте дисциплине. Узгред, прећутано решење из црногорског права (тестаментарна способност са 15 година) боље је; надам се да неће питати ни зашто је боље, ни да ли је значајно што је боље. Али, својим питањем некоректно су извели аргументацијску пируету. Јер, ја нисам указивао на то да „наше” право предвиђа 15 а не 16 година, него да о томе не постоји једно наше право већ два различита правна режима у две федералне јединице. Ако би хтели коректно да питају: зар је значајно што у једној републици важи другачије решење од онога које су навели, одговор ће наћи у другој реченици ове фусноте.

одговор на два питања која и у том случају остају: зашто су уопште писали (и продавали) оно што је небитно за студенте и све друге читаоце, и зашто би требало да је боље писати погрешно него тачно (макар и о небитноме и макар у флоскулама). И моје инстинстирање на прецизности и њихова доследна безбрижност према чињеницама биле би само наше приватне ствари да и моји критичари и ја не пишемо за читаоце, и да према читаоцима немамо одређену одговорност макар и немали осећај за ту одговорност. Могу им некоректности бити драге, јер су њихове, али би им морало бити прече да — сада када су некоректности маркиране и када су се заинтересовали за то чега све има у њиховој књизи — ускладе своје понашање са својим дугом према читаоцу. Поготово када као такав преовладава студент, дакле неквалификовани читалац, који не може себи да помогне па да сам исправи што су они искривили, новелира што су му оставили превазиђено итд., а ни не треба пошто од уџбеника има право да очекује да га научи, а не да он исправља уџбеник. Лакоћа којом аутори заобилазе истину када им се испречи, није у складу не само са правилима струке, него ни са обавезама према читаоцима. Има неједна земља где би из реакције издавача аутори имали прилике да спознају да је осећај одговорности према читаоцу реквизит који се сматра обавезним у овоме послу. Уместо извињења због грешака, које би морало уследити макар због њихове количине, све да су оне појединачно узето и неважне, а што нису, читаоци су у овој апологетици грешења добили од писаца уверавање да им ниједна од нетачности, непотпуности, недоречености, неажурности итд. у књизи неће нашкодити, јер су све небитне, студенти су добили још и педагошки драгоцену заузимање ауторитета за погрешно, а купци гаранцију писаца да ова књига са грешкама или без њих вреди једнако. Изостало је само изричито залагање да се уз ознаку измењено или допуњено издање као знак квалитета уведе: „делимично до местимично одн. небитно погрешно издање”.

2. *Пребаци критичару шћо умесћо да се гостии на ѿвојој ѿребогаћој ѿрѿези, ѿрѿовара шћо су ѿрошке ѿале ѿоред сћоола!* — Нисам, кажу писци (стр. 707), побијао аргументе него сам се бавио „обичним документационим грешкама” (како аутори из миља називају своје некоректности, стр. 707). Слажем се да је посао приказивача да разматра аргументе у тексту који приказује. Али, под једним условом: да их у тексту има. Ништа од свега онога што су аутори у приказаној књизи учинили под називом усклађивања са друштвеним променама и прилагођавања промењеним прописима, а све сам приказао, не садржи ама баш никакве аргументе (образлагање било каквог става, расправљање било чега, дискусију са било чиме). О каквим то аргументима аутори говоре и чије разматрање прижељкују када је посао који су обавили био посао без употребе икаквих аргумената, а обављен је, с једне стране,

смањивањем броја цитата, променом граматичког времена, чињењем разноврсних грешака, пласирањем застарелих информација, крњим приказивањем (да и узмемо да су све те некоректности биле тек „обичне документационе грешке”), а са друге, преузимањем туђега текста (и то мојег, па би сходно апелу аутора требало да побијам сопствене аргументе). И ја бих радије да сам писао приказ у којем бих разматрао аргументе. Да су написали текст са аргументима, било би ми задовољство да удовољим њиховој понуди.

3. *Оно што си преузео од другога, индивидуално одређеног аутора, прикажи као ошће добро или ошће месце, свакоме познато и свакоме прислушљиво! Пошто се шај дрзне да оно што је његово назове својим, назови га саморекламером! Чак наговести да је то он од тебе преузео!* — Подударности и сличности између њиховог одељка „Врсте правних лица” и мојег истоименог текста, нису случајне, него неизбежне, поручују аутори: све што је онакво какво јесте у њиховом и мојем тексту — дакле или исто или битно слично — такво је какво јесте зато што све баш већ такво произлази из самих законских текстова, и не би ни могло бити другачије, а уосталом, рећи ће даље, било је све садржано већ у претходним издањима, изузев понечег што је ионако општепознато (стр. 706). (7) За сведока да је тако, аутори позивају сваког пажљивијег читаоца. Такав читалац је и мој сведок, а може да ми буде сведок и сваки грубо непажљиви читалац: ниво очигледности подударности и битних сличности толики је да је пажња, и то повишена, потребна да би се уочиле разлике између њиховог и мог текста, а не подударности и битне сличности. Ја ћу зато, баш обрнуто, оне изузетно пажљиве читаоце упутити да — следећући свих 15 аспеката у погледу којих је преузимање извршено (8) — покушају да нађу разлике. Промена реда речи, понеки домаћи израз уместо страног, изостављање неких бројева — главне су такве разлике, „али и то је довољно” за самосталност духовне творевине, рећи ће моји критичари, јер су они за те микронске духовне различитости спремни да размене став да је свако ауторско дело „једним својим делом духовно чедо постојећих вредности, а само једним делом, често сасвим малим различито од њих” (стр. 707). — Оно што је

---

(7) Дословно: „Сваки пажљивији читалац који познаје и претходна издања приказиваног уџбеника препознаће садржину, већину критеријума за наведене поделе, па и неке целовите делове. Сада је то само изложено на други начин, сходно институционалним променама у нашем позитивном праву. Према томе, није све релевантно за овај део, како каже приказивач, преузето из његовог уџбеника већ из сопственог, и, наравно, из законских прописа, осим неких општепознатих ствари (нпр. за приватне и јавне задужбине)”. (стр. 706) „На страну то што су се критеријуми за све наведене поделе налазили већ у претходним издањима приказиване књиге”. (стр. 706).

(8) Наведени су у Аналима Правног факултета у Београду, 3-4, 1994, на стр. 458-459.

у преузимању очевидно никада се описивањем не може довести до онакве евиденције као што може показивањем (поготово на примерима на које су се аутори изричито осврнули). Зато, пустимо да очи говоре.

Очигледности на једном примеру поводом
Композиције целог одељка „Врсте правних лица” (9)

Гамс са Љ. Ђуровић 1991:

(уводни преглед: нема)

Врсте правних лица у праву капиталистичких земаља

Удружења-корпорације

Установе

Правна лица у нашем праву

Приватна одн. грађанска

Друштвена

Удружења као правна лица

Задужбине, фондације и фондови као правна лица

Водинелић 1992:

„За организацију са статусом правног лица правно је важно да ли је 1^о по својој структури — удружење или установа, 2^о по циљу и врсти делатности — комерцијална или некомерцијална, 3^о по типу својине — једносвојинско правно лице или мешовито”. (n^о 345)

А. Удружења и установе

а. Удружења

1. Једночлана и вишечлана удружења

2. Лична и корпоративна удружења

3. Остале поделе

б. Установе

1. Задужбине

2. Остале установе

Гамс са Љ. Ђуровић 1994:

„Правна лица се могу поделити или разврстати према разним критеријумима или мерилима од којих су најзначајнији: 1) према организационој структури на удружења и установе; 2) према врсти делатности и циљу на комерцијална и некомерцијална и 3) према облику својине на једносвојинска и мешовита”. (n^о 127)

Удружења (n^о 128)

Једночлана и вишечлана удружења (n^о 129)

Лична и корпоративна удружења (n^о 129)

Установе (n^о 130)

Задужбине (n^о 132)

---

(9) Ваља запазити да у издању Гамс са Љ. Ђуровић 1991. и ранијима није ни постојао одељак са таквим насловом, него је материја о врстама правних лица била разасута на више места, међусобно удаљених: Врсте правних лица у праву капиталистичких земаља (стр. 105-106 n^о 127-129), Правна лица у нашем праву (стр. 107-109 n^о 130-131), Удружења као правна лица (стр. 116-118 n^о 142-144), Задужбине, фондације и фондови као правна лица (стр. 118-119 n^о 145-145а). Одељак таквог наслова (Врсте правних лица) појавио се тек у приказаном издању.

Б. Комерцијална и некомерцијална правна лица

Комерцијална и некомерцијална правна лица (n° 133)

В. Једносвојинска и мешовита правна лица

Једносвојинска и мешовита правна лица (n° 134)

Г. Приватноправна и јавноправна правна лица

Правна лица јавног и приватног права (n° 135)

Ништа није спречавало да и при ранијем стању законодавства — дакле и пре потоњих „институционалних промена” — на овај начин устроје одељак о врстама правних лица (са изузетком поделе на Једносвојинска и мешовита правна лица, на чијем би месту била подела на Друштвена и грађанска правна лица). Утолико пре што аутори тврде да су сви критеријуми за поделе већ били садржани у њиховим ранијим издањима. Остаје зато нејасно шта их је подстакло да тек сада учине тако и баш на начин како је у мојем тексту, ако то није баш тај текст сам. Како ми није познато ниједно друго дело, ни домаће, ни страном, у коме је материја овако организована, преостаје ми само грешна мисао да ако ја то нисам преузео од њих (пошто њихов текст није ни постојао у часу када сам израдио свој), онда ће ипак бити да су они од мене.

Очигледности на једном примеру поводом Подела правних лица:

Лична и корпоративна удружења

Гамс са Ђуровић 1991: нема

Водинелић 1992:

„По интензитету личне везе између члана и удружења и између чланова међусобно, удружења су лична (персонална, *intuitu personae*) или корпоративна (корпорације, *нелична*). (n° 357) — Лично удружење карактерише јака лична веза између члана и удружења и између чланова међусобно (n° 358). — Корпоративно удружење одликује слаба лична веза удружења и члана и чланова међусобно”. (n° 359)

Гамс са Љ. Ђуровић 1994:

„Удружења се затим могу поделити и према јачини личне везе између члана и удружења и чланова међусобно на лична и корпоративна. — Лично удружење се одликује чврстим личним односом између члана и удружења и чланова међусобно. — Насупрот личном, корпоративно удружење карактерише слабија лична веза између члана и удружења и чланова међусобно”. (n° 129)

Комерцијална и некомерцијална правна лица

Гамс са Љ. Ђуровић 1991: нема (10)

(10) У одговору аутори додуше кажу (на стр. 706): „О критеријуму за поделу правних лица према *циљу или делатношћу* коју обављају на комерцијална и некомерцијална, као и о терминологији у вези с том поделом видети претходно издање приказиваног удбеника (стр. 105, пас. 127 и стр. 107, пас. 131)”. На местима на која су упутили нема те поделе, ни израза, али како аутори ни иначе не држе до прецизности па им посао с бројевима не иде најбоље од руке, нисам се ослонио само на то упућивање, него сам прегледао наново и сва остала места, али безуспешно.

Водинелић 1992:

„Комерцијална (предузетничка, лукративна, профитна) организација дела првенствено да би остварила добит (са лукративним циљем), а некомерцијална нема такав циљ (већ идеалан). Добит је првенствени циљ ако организација своју делатност врши 1^о уз накнаду (предузимајући теретне правне послове), коју остварује 2^о на тржишту (по принципу понуде и тражње, и у условима конкуренције), и то чини 3^о систематски (а не тек од случаја до случаја) и 4^о као своју основну делатност (а не као споредну или једну од споредних). Када недостаје неки од тих елемената, организација је некомерцијална”.(п^о 375)

Гамс са Љ. Ђуровић 1994:

„Комерцијална, лукративна или предузетничка правна лица су она која се оснивају, пре свега, ради стицања добити односно дохотка како каже наш законодавац (правна лица са лукративним циљем). Некомерцијална правна лица су пак она која немају такав циљ. Добит је првенствени циљ ако правно лице обавља своју делатност било привредну или непривредну уз накнаду, на тржишту и као основну и систематску а не споредну и спорадично. Ови елементи мора да постоје кумулативно. Ако недостаје неки од наведених елемената, правно лице је некомерцијално”.(п^о 133)

Аутори тврде да све произлази већ из новодонетих закона (из „институционалних промена”). Ако је доиста све тако да (терминологија, поделе правних лица, дефиниције и др.) произлази из самих норми и све тек од нових закона, те да се само намеће сваком иоле пажљивом читаоцу, тада аутори неће имати тегоба да одговоре на два следећа питања: Зашто су онда код оних писаца који су се огласили пошто су институционалне промене већ наступиле, и имајући их у виду, терминологија, поделе правних лица, дефиниције и др. другачији од оних у моме тексту; и, још изазовније, зашто су онда терминологија, поделе, дефиниције и др. код њих самих онакви какви су у моме тексту, а не као код тих других аутора? Како не знам ниједну другу књигу, ни домаћу ни инострану, у којој су реченице овакве какве су у наше две књиге, једино што ми пада на памет као меродавније од временске димензије (који је текст старији), јест она видовидост аутора: да су 1991. антиципирани да ћу 1992. објавити све те поделе, изразе, дефиниције, па су ми великодушно допустили да то учиним пре њих. (11)

(11) Не умем да разумем шта су писци хтели да кажу реченицом: „Критеријуми за поделу правних лица нису могли бити преузети од приказивача из једноставног разлога што их он није ни делио по критеријумима и мерилима, како смо то ми чинили, већ је истакао шта је по њему 'правно важно за организацију са статусом правног лица'”. (стр. 706) По чему сам их онда делио и дефинисао ако не по критеријумима разликовања? Критеријуме разликовања истакао сам већ у првом пасусу иза наслова „Врсте правних лица”, у истом оном уводном прегледу /п^о 345/ који су готово дословно од мене преузели (с тим што их ја ту делим „по” структури, циљу и делатности, и типу својине, а они /п^о 127/ „према” структури, делатности и циљу, и облику својине), а потом и код дефиниције сваке врсте и подврсте понаособ које су преузели. Пошто се дефиниција сваког појмовног пара

Очигледност на једном примеру поводом
Подврста правних лица: Подврсте задужбина

Гамс са Љ. Ђуровић 1991: нема (12)

Водинелић 1992:

„Задужбина је организација чију је имовину оснивач неповратно намењено да својим приходима добротворно остварује неки друштвено-корисан циљ. Циљеви су по правилу или меценатски: помагање и унапређивање образовања, културног, уметничког, научног стваралаштва и сл., или хуманитарни: заштита сиромашних, старих, болесних, деце, социјално угрожених и сл.”(п^о 365)

По кругу корисника задужбине су приватне или јавне.(п^о 366)

1^о Приватне задужбине делају у корист затвореног круга лица, која припадају некој институцији — некој породици, предузећу, факултету итд. Типичне приватне задужбине су следеће. (а) Задужбине предузећа и других организација користе припадницима неког предузећа или друге организације, нпр. помажу пензионисане чланове, чланове породица радника настрадалих на раду...(п^о 367) 2^о Код јавних задужбина круг могућих корисника је отворен, није сведен на припаднике неке институције...”(п^о 368)

и сваке врсте гради управо на критеријуму разликовања као битном елементу, парадоксална тврдња о помањкању критеријума излази још парадоксалније на тврдњу да у мојем тексту ни нема дефиниција врста и подврста правних лица. (Узгред, ни излагања о правном значају сваке поделе и потподеле није било код мојих критичара тако организованих, док се нису појавили у мојем тексту, а ни уводног прегледа, којег су у свему осталом преузели, осим што нису навели да су те разлике правно важне, па само они знају због чега их онда излажу у удбенику за правнике.)

(12) Дефиниција најближа би била реченица да су задужбине „настале на тај начин што је неко оставио својим тестаментом (иако се могло и на други начин) неку имовинску масу за постизање неког дозвољеног циља (просветног, васпитног, општехуманог итд.)”. (стр. 118 п^о 145)

Гамс са Љ. Ђуровић 1994:

„Задужбина је добротворна установа чију је имовину оснивач намењено за остварење неког друштвено-корисног циља. Циљеви оснивања задужбине могу бити различити, али су најчешће покровитељски, као што су подстицање и помагање стваралаштва у науци, уметности и култури, помагање образовања, или хуманитарни: пружање помоћи и социјалне заштите болесним, старим, сиромашним, ратној сирочади или другим социјално угроженим лицима. (п^о 132)

По кругу лица која могу бити корисници задужбине се деле на приватне и јавне.(п^о 132)

Приватне задужбине раде у корист одређеног, затвореног круга лица која припадају некој институцији, као што су предузеће, породица, црква и сл. Редимо... задужбина неког великог грађевинског предузећа установљена је са циљем да се потпомажу чланови породица радника погинулих на раду. (п^о 132)

За јавну задужбину је карактеристично да је круг могућих корисника отворен, значи не тражи се да припадају некој институцији.”(п^о 132)

Мада је подела на јавне и приватне задужбине, како наглашавају (стр. 706), „општепозната”, она је ипак постала позната уџбенику Гамс са Љ. Ђуровић тек пошто се обрела у мојем тексту, и опет баш са она иста три облика приватних задужбина које наводим. 43 године које су у њиховом уџбенику пре тога протекле без те поделе пука су случајност, као што је и посве случајно да су од бројних облика приватних задужбина у њиховом тексту баш само она иста три као у моме тексту. (13)

Аутори, међутим, нису остали само при порицању сваке везе са мојим текстом и украшавању моје маленкости налепницом „саморекламер” (стр. 707). Најдаља тачка до које су стигли јесте наговештај закључка да је преузимање текло у супротном правцу. (14) Јер, ако је све релевантно, све поделе, сви критеријуми итд.

(13) Признајући синтагму 'задужбина у ужем смислу' као „једину сличност” са мојим текстом о врстама задужбина (стајало би „једину истоветност” да су макар и у тој једној ситуацији могли да нађу снаге за искреност), аутори одмах додају у духу да се све намеће већ из закона: „Али, сваки воле пажљиви читалац закона о задужбинама дошао би до овог закључка, а камоли неко ко се бави овом материјом”. (стр. 706) Не знам само зашто је требало да прођу 22 године пре него што су писци постали такви воле пажљиви читаоци, будући да су исте врсте задужбина и то исто означене (задужбина, фондација и фонд) постојале непрекидно још од Закона од 1972. године, а у томе се новим законима ништа није изменило, и зашто им се то догодило баш када су пред собом имали мој текст. Да нагласим уједно да нисам срећан због израза „задужбина у ужем смислу” будући да фондација и фонд нису ништа мање задужбине него што је то она, а поготово што је то трозначје зачето из лоших идеолошких разлога (због тадашње неспремности да се прихвати да друштвена правна лица буду оснивачи нечега што се зове тако назадно — задужбина). Али некако се мора означити та врста задужбине, која је задужбина у ужем смислу само по томе што њу (за разлику од фондације и фонда) већ закон назива задужбина.

(14) Изричито то тврде у погледу две друге ствари, са идејом да сам и сам од њих узимао па, пошто смо исти („изгледа да смо се међусобно посећивали без позива”, стр. 707), немам легитимацију да браним своје. Тврде, дакле, да сам непозвано гостовао у одељку о Методу грађанског права, мада и сами наводе да сам истина упуто посредно на њихову књигу, указујући да се упућивања налазе у „Уводним темама” где сам нагласио да је наша целокупна цивилистичка литература у том погледу следила ставове проф. Гамса. У свим одељцима уџбеника служно сам се техником указивања да се упућивања налазе у истонименим одељцима „Уводних тема”, јер је истоветна материја тамо обрађена потпуније и документована фуснотама. Мада сам једини у уџбеничкој литератури упуто на заслуге Гамса у вези с методом грађанског права (изричито у „Уводним темама”), има неке правде у томе што ми критику упућује због овде посредног упућивања. Али, да се не би стекао утисак да сам било у „Уводним темама” било у уџбенику за општи курс преузимао као они што су, а да је сва разлика само у томе што сам то чинио уз (у првоме директно, а у другоме посредно) упућивање, нека остане забележено да су моја излагања о методу грађанског права другачија од Гамсових најмање по следећем: 1° композиција целог одељка је различита, 2° формулације су самосталне, 3° круг начела је другачији, 4° изложена су начела регулација (док магловити текст мојих критичара увек наводи студенте да га схвате као да је излагање о методима науке грађанског права), 5° предочен је домет сваког појединог начела, одступања од свакога од њих и однос између начела и изузетака, 6° објашњени су разлози

било садржано већ у претходним њиховим издањима, ако су све преузели из сопственог уџбеника (стр. 706), не остаје друго до да се — при идентичностима и битним сличностима — закључи да је и мој текст, који се појавио у међувремену црпео управо из њиховог! По среди је опробана аргументацијска фигура: *mutatio controversiae*, али, захваљујући очигледностима које саме говоре, на мени је терет доказа једино о томе да је и у двадесетом веку н.е. година 92. била пре 94.

4. *Ако не можеш да љобијеш критики, љобиј критичаре! О својој личности ииши љохвално, љрикажи се жрџвом, а о критичару ииши љокудно, љрикажи га љолиитичким љрогонитџељем! Нарочитџо не шкрџтари са љолиитичким дисквалификацијама!* — Како сам више времена утрошио у сакупљању омота од чоколада него у било каквом политичком раду, у том домену немам ни дела (што вероватно није похвално) али ни недела (што ми ваљда није замерити). Тако је било до приказа. Једним приказом у једној стручној ствари намах сам надокнадио све пропуштено и очас постао политички свестрано мрачна личност: тако млад (да бих „знао да су Стаљин и Вишински одбацили Марксова схватања и пребацили их у 'јерес'”, стр. 704), а већ бољшевик (стр. 707); Кардељев човек, заклети заступник несвојинске концепције друштвене својине и самоуправљања (стр. 704); „новопечени самодемократа” (стр. 707); од оних „интелектуалаца који су брзо 'преврнули ћурак' чим је пао стари режим и прешли у антикомунистички табор”, и који „сада анатемишу и Маркса” (стр. 703). А приде су ме још декорисали етикетама: писац научног памфлета, аутор који врши непринципијелну личну дисквалификацију и саморекламерство, промовише своје претеране амбиције, а у име 'принципа', зле намере и агресивне наметљивости (стр. 707). Палета којом је осликана личност приказивача нешто је раскошнија у овом случају него што је била у случају једног другог приказивача (15), а дебљина намаза, количина и интензитет ружних боја повећани за онолико за колико је овај приказ испао неповољнији по ауторе од

важења сваког појединог начела и разлози за одступања од свакога, 7^о начела су објашњена другачијим разлозима (економизам ми је и овде стран), 8^о прави се разлика између специфичне и универзалне грађанскоправне карактеристике, 9^о однос између начела сматра се односом комбинације а не кумулације (у смислу да ли се сва морају стећи да би једна материја била грађанскоправна, а не у смислу у коме моји критичари говоре о томе у реплици на стр. 707), 10^о представљен је практични значај начела. — Тврдња да сам излажући о Окружењу грађанским правом, преузимао из њиховог уџбеника (стр. 707), да и оставим по страни сам назив за појаву, који се код њих уопште не среће, апсурдна је. Тешко је наћи цивилистичко систематско дело, почев од знатно старијих од њиховог, па до знатно млађих, страном или домаће, а да не указују на ту појаву и на најкарактеристичније примере. Разлика се само у томе у којим све аспектима се та појава осветљава, са колико се то шарма чини, чиме се она објашњава и сл. Ко упореди видеће. — Све у свему, упркос жаркој жељи мојих критичара: *gens una pop sumus*.

(15) Види Анале Правног факултета у Београду, 5, 1988, стр. 609 и д.

тадашњег (аутори изгледа мисле да је неколико килограма црне боје тамније од једног грама исте). Зато не могу рећи за једног од аутора одговора да је за њега неуобичајен тај метод „побијања аргумената противника” (стр. 707) којим се он служи у виду побијања личности противника. Напротив, на делу је континуитет који не посустаје, а Гамс се овде наставља као ’Гамс „и” Љ. Ђуровић’ а не ’Гамс „са” Љ. Ђуровић’. (16) Тај континуитет прекинуће се деси ли се да аутори схвате да се наука не састоји од личности научника, већ је чини систем мисли, и да је њихов посао (у реплици и иначе) да се баве тим мислима а не личношћу мислиоца. Да је са личношћу приказивача и све тако како они пишу, па и много горе, да је приказивач био главом Стаљин, Кардељ, неки рекордер у превртању ћурка, препечени самодемократа, али и да је то био сам анђео праведник, то ништа не би изменило на самој ствари: ништа у књизи не би зато ни за длаку постало ни тачније, ни дореченије, ни потпуније, ни ажурније, ни примереније, ни мање подударно са туђим текстом.

5. *Констатације приказивача које су њи неугодне, њрогласи о њишужбама, чињеничне исказе њрогласи вредносним судовима, и њи негатиивним, ња њош њи не можеш њобии онакве какве оне јесу, моћи ћеш њи њага њобии онакве какве ионако нису!* — Приказујући измене у 17. издању, констатовао сам да је у односу на претходно издање још више смањен број Маркових цитата као и појаву да су задржане његове реченице а изостављено његово име. И ту констатацију аутори проглашавају замерком. Да сам хтео да она буде више од информације, она би била или похвала или покуда (ја своје ставове не камуфлирам, као што они крију да се ради о Марковим цитатима). Али, након онога што тим поводом пишу у одговору (употребљавајући неодређене појмове: „нужна скраћења”, „цитати сведени на потребну меру”, стр. 703, а истовремено наглашавајући да и даље остају при истим „основним опредељењима”) постало је посве јасно да бригу за Маркову баштину испољавају на тактички доиста чудан начин. Зато нека моје скретање пажње на забашуривање Маркових цитата читају сада као чуђење што Маркове цитате повлаче из оптицаја у времену када једино могу рачунати са тиме да су сада они све мање познати него пре (будући да марксизам више није школски предмет, ни у средњим школама, ни на правним факултетима), а одржавали су њихову високу фреквентност у времену када је и готово свака домаћица из месне заједнице многе од тих цитата знала напамет. Не би ли управо обрнути поступак једино био логичан када већ опредељења остају и даље иста? (17)

(16) Види фусноту 1.

(17) У приказу сам констатовао постојаност у заступању основних ставова. Аутори су то прочитали као замерку. Ништа слично нисам имао на уму, него сам

Констатовао сам у приказу да на више места нису узели у обзир другачија решења у праву Црне Горе. Тим поводом приписују ми да знам зашто тако поступају и да их проглашавам српским националистима (стр. 705 и ту прим. 4). Ако није по среди начин да се из последица своје површности, политички посве невинне, извуче који поен, тада само небо зна каква би то линија могла водити од мојег констатовања наведених непотпуности до њиховог тумачења да им тиме пребацујем за национализам. Наслућујем оптерећења која би могла бити корен овом привиђању политичке позадине, па узвраћајући ауторима љубазну бригу исказану за мој случај као „описан одавно не у правним већ у неким другим књигама” (стр. 703), упућујем их на корисно упутство из једне књиге која такође није правна: да против комплекса не вреди војевати — ваља научити живети с њима (*Freud*).

6. *Правила која не постоје прогласи важећим, како би приказивача ухватио на делу њиховог кршења!* — У правној историји било је разних забрана: забрана цитирања, забрана тумачења, забрана попуњавања правних празнина. Али пре мојих критичара нико се није досетио да прогласи забрану рецензирања. И то какву! Ако неко објави дело, нека се не усуди да касније приказује туђа дела исте врсте. (18) Најважније је: не прижељкују ли аутори оваквом забраном критичког рецензирања да рецензије пишу што неквалификованији, они који се нису сами огледали у пословима исте врсте и у ствари о којој пишу? Али као правник, професионално оптерећен осећајем за прецизност, којег ми аутори никако не могу опростити, а нити код себе развити, жељан сам пре свега знати

ту постојаност у основним ставовима истакао као једну доиста изразиту карактеристику ове књиге. Да сам сматрао да им у том погледу следује замерка, то бих и рекао, као што сам јасно рекао у погледу којих постојаности завређују критику (нпр. због одсуства везе са ставовима судске праксе и правне науке, домаће и стране, због пописа литературе који је одавно такође ван времена а препун грешака, због никада необразложене измене наслова књиге). Зато је депласирана читава прича коју су надградиле на тај измишљени темељ. Непотребно се упињући да побаци констатацију о неизменљивости основних ставова, и то као да се бране од нечега, учинили су да оно што су тим поводом написали онда постаје сасвим неразумљиво: „Тврдњу о неизменљивости ставова у приказиваној књизи побаци још једна чињеница: док се највећи број правника, међу њима вероватно и приказивач, за време Кардељевог самоуправног права клео у 'несвојинску' концепцију друштвене својине, о замени грађанског права са самоуправним правом, аутор је указивао на апсурде таквих ставова”. (стр. 704) Мада држим до обавештености, за мене је потпуно ново (а вероватно нисам у томе једини) да је Гамс икада мењао став спрам несвојинске концепције друштвене својине.

(18) „Приказ је по много чему неуобичајен и прелази оквире академских стандарда. Пре свега, поставља се питање коректности поступка. Наиме, приказ се појављује после објављивања његовог уџбеника истог назива”. (стр. 703) Мада то аутори не кажу изричито, претпостављам да недопуштеним сматрају само критичке, а не и похвалне приказе, или бар само критичке делове приказа, а не и похвалне.

временску, персоналну и материјалну димензију простирања ове њихове нормативне творевине. Временски: пошто објави дело, колико још потом не сме да се осврће на истоврсна туђа дела — годину, две (што би био мој случај), десет, тридесет, или за живота аутора истоврсног дела, или и одређено време (и колико) после његове смрти (па да му тек потоња покољења достављају своја мишљења о његовим делима), или никада више? Важи ли регула и за обрнут случај; колико дуго након што је објавио приказ туђег дела, аутор приказа не сме да објави своје дело исте врсте: годину, две, тридесет, за живота својег или за живота аутора приказаног дела, или и неко (које) време после смрти, или никада? Персонално: како ме аутори, ударивши у танке жице, коре да у приказу немам обзира према старијим колегама, (19) признајем да сам једва нешто старији од приказаног уџбеника. Али, и у том погледу ми је потребно аутентично тумачење креатора регуле — колико година би требало да је неко старији од дела о којем се ради да би смео да га критички приказује, одн. колико година или звања не сме бити млађи да би смео критички да приказује нечије дело? Како ми на истом месту признају познавање личних права, да саопштим да сам се и у овом случају држао онога што је у томе праву принцип: нико не може тражити да други више штите његова лична добра него што то он сам чини, осим ако је дете, душевно болестан и уопште немоћан. Другим речима, ако мисле да им овакав приказ њихове књиге угрожава углед, зар не би ваљало прво да се упитају нису ли они сами као аутори дела најзаслужнији за стање у својој књизи, а не приказивач, колико год стар или млад тај био. Материјално: количина правничке имагинације којом располажем не омогућује ми да видим како би се дало спречити да се оваква забрана критичког рецензирања прошири путем телеолошке екстензије са уџбеника на све друге правнокњижевне облике; једнака забрана морала би важити и за истоврсне монографије, коментаре, чланке, прилоге... Или се ја варам? Али, најбоље би било, с обзиром на сваковрсне неизвесности, да аутори, док им је идеја свежа, пораде на њеној разради у потребним детаљима. (20) Нека се притом не базирају на околност што — да је икада важило такво немогуће правило о забрани критичког рецен-

(19) Кажу да би овај критичар требало да, „као добар познавалац личних права, води ваљда рачуна и о неким моралним обзирима, рецимо према своме старијем професору”. (стр. 704) Успут, мада то ништа не мења у меритуму, и опет тек ради чињеница: ниједан од аутора приказане књиге никада ми није био професор.

(20) По духу ове забране, аутори као да би да преседе неке регуле из права нелојалне конкуренције. Заборављају да идеје и роба нису исто, као ни такмичење идеја и привредна утакмица, а такође и то да би у том случају управо пуштање у промет њиховог неизмењеног и недопуњеног уџбеника са декларацијом 'измењен и допуњен' пре свега морало бити проглашено актом нелојалне конкуренције.

зирања — (грађанско)правна наука не би данас изгледала онаква каква је, не би поседовала добар део својих резултата. Таква забрана призива мртвило у подручје приказа: поручују потенцијалном приказивачу само једно — ти само буди довољно далеко. Она води у јуриспруденцију као земљу где свако иза непрозирне тарабе обделава своју парцелицу. Слобода рецензирања, као део опште слободе личности, слободе мишљења и науке није, наравно, неограничена, као уосталом ниједна слобода. Али је срећа да у оваквој забрани рецензирања никада није била њена граница.

III. Закључак. — Овакав оквир за приказ и реплику као литерарни род, какав су насликали моји критичари, и правила академског стандарда, каквим су га испунили, као да је једино што још недостаје славном стању тога рода у нашој бранши. Литерарни род „рецензија” у нас је масовна гробница за истине о правним делима управо зато што у приказима посвуда само липе цвату и баш све је исто као у рају: ако је судити по приказима, на Олимпу смо јуриспруденције, прваци смо света у правној науци, будући да је готово свако дело представљено као врхунско достигнуће, врхунац дисциплине, или бар тако да у њему нема ничега што заслужује критички осврт. Док приказима буду царевале само похвале и салваторне клаузуле, а критички приступ живео само у усменој књижевности, и док критички прилаз у приказу буде доживљаван као напад на личност, а прикази који се не мире, изостајали чак и у случајевима недопустивих несамосталности, овај правнокњижевни род неће бити у стању да нашој јуриспруденцији прибави искрену свест о њој самој, нити ће на било који начин допринети њеном бољитку. — И аутор предметног приказа могао је срочити хвалоспев о начину како су писци спровели оно што су рекламирали (усклађивање са друштвеним променама и прилагођавање новим прописима) или га бар издашно опремити салваторним клаузулама, као и прећи преко прећутаних позајмица. Али, ко би од тога имао користи? Овако, сада када су некоректности обележене а аутори показали интерес за то чега све има у уџбенику, видеће се да за следеће издање има поприлично посла, измена и допуна, како би било ускраћено гостопримство нетачностима, непотпуностима, недореченостима, неажурностима и непримереностима које сада ту обитавају, и како поједине странице не би изгледале као скраћени препис туђих. Боље него из мојег приказа и реплике писца видеће се из самог следећег издања чега ту све неће бити онакво какво је сада, а без приказа би било. Једино би самољубље могло учинити да је ауторима више стало до сопствених грешака него до истине и читалаца. А овај најстарији живи цивилистички уџбеник у нас није то заслужио.

Март, 1995.

Њроф. др Владимир В. Водинелић